

Ростов на Дону: Феникс, 1998. - 544 с.

7. Семушина Л. Г., Ярошенко Н. Г. Содержание и методы обучения в средних специальных учебных заведениях М., "Высшая школа" 1990 - 188 с.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2007 р.

УДК: 331. 546: 339. 9- 057.4

Отрощенко Л.С.
м. Суми

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПРО- ФІЛЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблему запровадження компетентнісного підходу у сучасній вищій економічній освіті. На основі аналізу існуючих досліджень з питання професійної компетентності уточнено поняття "професійна компетентність" фахівців зовнішньоекономічного профілю. На теоретичному рівні здійснюється характеристика професійної компетентності економіста-міжнародника; виокремлюються структурні компоненти професійної компетентності фахівців зовнішньоекономічного профілю; визначаються умови формування професійної компетентності цих фахівців.

Сучасний світ характеризується процесами глобалізації та інтернаціоналізації економіки, відкриттям кордонів, міграцією фахівців. Більшість країн світу переходить до ринкової економіки, демократизації та інформатизації суспільства, що створює якісно нову ситуацію у сфері економічної освіти. Безперечно, освіта повинна відповідати інтересам суспільства. І тому одним

© Отрощенко Л.С., 2007

із завдань освіти є професійна підготовка фахівців, направлена на потреби суспільства.

Актуальним для сучасних фахівців зовнішньоекономічного профілю є висока професійна компетентність та конкурентноздатний рівень кваліфікації, володіння глибокими теоретичними знаннями та практичними навиками у сфері міжнародної економіки. Професійна діяльність цих фахівців здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівні в умовах конкуренції як невід'ємної частини ринкової економіки. Фахівці з міжнародної економіки повинні ефективно діяти в умовах міжнародної конкуренції, конструктивно спілкуватися з іноземними колегами, володіти основними принципами і нормами міжнародного бізнесу, методами просування на світові ринки конкурентноспроможної продукції та аналізу кон'юнктури ринку.

Перед фахівцями зовнішньоекономічного профілю також стоять нелегкі задачі забезпечення економічного росту країни, вирівнювання економіки України з економікою провідних країн світу, ліквідації бідності та підйому рівня життя.

Від рівня професійної компетентності економіста-міжнародника залежать результативність головних зовнішньоекономічних операцій країни, її господарська діяльність.

Під час професійної підготовки фахівців зовнішньоекономічного профілю потрібно чітко уявляти чим характеризується його професійна компетентність, з яких структурних компонентів вона складається та умови її формування.

Мега статті - на основі аналізу існуючих досліджень з питання професійної компетентності уточнити поняття "професійна компетентність" фахівців зовнішньоекономічного профілю.

Термін "професійна компетентність" використовується для характеристики професіоналізму фахівців, а також якості професійної підготовки.

Питання професійної компетентності/компетенції та компетентнісного підходу як інструмента модернізації освіти стали предметом пильної уваги європейських організацій, вітчизняної та зарубіжної педагогічної й психологічної науки.

Як відзначає відомий російський науковець І.А. Зимня, "в останнє десятиріччя <...> відбувається різка переорієнтація оцінки результату освіти з понять "підготовленість", "освіче-

ність", "загальна культура", "вихованість", на поняття "компетенція", "компетентність". Відповідно, фіксується компетентністний підхід в освіті" [4, 2].

На думку І.А. Зимньої позитивами нової парадигми освіти є:

- практика використання знань, вироблення операційної, технологічної складових, а не тільки самі знання, не тільки "що", але і "як";
- складна, інтегративна (когнітивно-емоційна, цінносно-мотиваційна, регулятивна) природа результату освіти;
- формування особистісної якості як складного новоутворення [5, 1].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що сучасні підходи та трактування поняття професійної компетентності різняться, але більшість авторів розглядають це термін у двох аспектах: з одного боку як ціль освіти, професійної підготовки, а з іншого - як проміжний результат, який характеризує фахівця, виконуючого свою професійну діяльність.

У більшості наукових праць професійна компетентність розглядається як високий рівень кваліфікації та професіоналізму.

На думку Екхарда Кліме, професора педагогіки в університеті Гете та керівника робочої групи "Якість освіти і оцінювання" Німецького інституту міжнародного педагогічного пошуку у Франкфурті на Майні, "компетентність встановлює зв'язок між знанням й вмінням та виступає як здатність побачити як справлятися із різними ситуаціями".[15, 13]

Інший німецький педагог Ф. Вайнерт визначає компетентність, як "когнітивні вміння й навички, якими володіє індивідум або яким він навчився для вирішення певних проблем, а також пов'язані з цим мотиваційна, обдуманна наперед, соціальна готовність та здібність до успішного та відповідального вирішення проблем". Це визначення має широке розповсюдження в наукових дослідженнях Німеччини. Науковець розглядає компетентність з різних позицій:

1. Компетентність як загальна інтелектуальна здібність у розумінні, коли людина в змозі справлятися в різних ситуаціях із амбіційними завданнями.

2. Компетентність як функціонально визначений, відносно певних класів ситуацій та вимог, когнітивний вимір досягнень,

які можна описати в психологічному сенсі як знання, навички, стратегії, вміння або також певні специфічні здібності.

3. Компетентність у розумінні мотиваційної орієнтації, передумова подолання претензійних завдань.

4. Діюча компетентність як поняття, яке охоплює 3 вищезазначені компетентності та кожного разу приєднує потреби та завдання певної сфери, наприклад, професії.

5. Метакомпетентність як знання, стратегії або також мотивація, які полегшують роботу та використання компетентності в різних сферах.

6. Ключова компетентність, тобто компетентність у функціональному розумінні, зазначеному у пункті 2, яка не змінюється під впливом ситуацій та постановкою завдань. Ф.Вайнерт зараховує також поміж інших - знання рідної мови, математики а також змісту загальної освіти [16, 25].

У наукових джерелах можна зустріти визначення професійних (професійно-орієнтованих), загальних (ключових, базових, універсальних, транспредметних, метапрофесійних, надпрофесійних тощо), академічних та інших компетенцій.

Професійні компетенції фахівця базуються на системі макро-, міди- та міні- вмінь, необхідних для практичної діяльності фахівця.

Ключові (базові, універсальні) компетенції дозволяють вирішувати різноманітні проблеми повсякденного, професійного, соціального життя. Вони проявляються у певних способах поведінки людини з урахуванням її когнітивних здібностей та психологічних якостей.

Російський науковець А.Хуторський дає перелік наступних ключових компетенцій:

- ціннісно-змістові компетенції;
- загальнокультурні компетенції;
- навчально-пізнавальні компетенції;
- інформаційні компетенції;
- комунікативні компетенції;
- соціально-трудова компетенції;
- компетенції особистого самовдосконалення [13, 3].

У 2004 році за матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН "Освітня політика та освіта "рівний-рівному",

вітчизняними педагогами було визначено перелік таких ключових компетентностей: вміння вчитись, соціальна компетентність, загальнокультурна компетентність, здоров'язберігаюча компетентність, компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій, громадська компетентність, підприємницька компетентність [6, 86-90].

В процесі розробки компетентнісного підходу дослідники уточнюють головні поняття "компетентність"/"компетенція", зазвичай не розмежуючи їх. На думку І.Чемерис, терміни "компетентність" та "компетенція" не можуть різнитися за сферою використання, оскільки, за означенням, можуть належати до професійної сфери людини; обидва поняття мають різношарову багатокомпонентну структуру, тому компетенцію неможливо вважати структурною одиницею компетентності.[14, 87] Ототожнення понять "компетентність" та "компетенція" спричинена "невизначним розмежуванням їх тлумачень у багатьох словниках", існує " тенденція до обмеження терміна "компетенція" до значення кола повноважень, "компетентність" же залишається ширшим за значенням поняттям, яке включає в себе обізнаність, поінформованість, широту інтелекту, професійну підготовленість"[14, 87].

А.Тупчій вважає, що поняття "компетентність/компетенція взаємозумовлені і тісно пов'язані". [12, 43] Таку ж думку поділяє російський науковець В.А.Метаєва, яка наголошує, що "компетентна людина, яка не володіє повноваженнями (компетенціями), не може повною мірою та в соціально значущих аспектах її реалізувати"[7, 57].

І.Зимня розмежує поняття "компетенція" і "компетентність" на підставі потенційно-актуального, когнітивно-особистісного [5, 3].

Вчена дає визначення компетентності як "інтелектуально та особистісно-обумовлена соціально-професійна характеристика людини, яка базується на знаннях" [5, 3].

Таке розуміння знаходимо також і в визначенні іншого російського науковця М.В.Алексєєва, який зазначає, що "компетенція може бути представлена як абстрагована норма, яка узята безвідносно до особистості, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення певної задачі, а

компетентність - оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми" [1, 9].

Російський вчений О.Булавенко визначає якості, знання і уміння, якими потрібен володіти компетентний фахівець. До їх складу, на його думку, входять:

Якості:

- які відображають ставлення до праці: працьовитість, уважність, творчий підхід;
- які характеризують загальний стиль поведінки й діяльності: старанність, самостійність, вірність слову, авторитетність, активність та енергійність;
- розумові здібності: гнучкість, прозорливість, далекоглядність;
- адміністративно-організаторські: здатність створювати трудову атмосферу, вміння керувати людьми, постояти за колектив, розбиратися в людях, переконувати їх;
- які характеризують ставлення до людей: чесність, неупрежденість, вихованість;
- які характеризують ставлення до себе: вимогливість, скромність, впевненість, самодосконалість.

Знання:

- професійні за своєю спеціальністю;
- математичні;
- загальної культури;
- інформованість про професійну діяльність, її цілі, завдання і плани.

Вміння:

- вирішувати професійну задачу;
- працювати з літературою;
- бачити задачу;
- навчати роботі;
- орієнтуватися в роботі;
- проводити професійну політику;
- пояснювати професійну задачу;
- планувати діяльність. (2,с.22)

Заслуговує на увагу думка вченого А.Дорофєєва, який визначає наступні сторони професійної компетентності:

1. **Кваліфікованість:** знання, вміння та навички із професій-

ної області, здібності продуктивного володіння сучасними комп'ютерними інформаційними технологіями, необхідними та достатніми для здійснення професійної діяльності.

2. **Когнітивна готовність:** вміння на діяльністному рівні освоювати нові знання, новий інструментарій, нові інформаційні та комп'ютерні технології, виявляти інформаційну недостатність, здібність до успішного пошуку та засвоєння, вміння вчитися та навчати інших.

3. **Комунікативна підготовленість:** володіння рідною та іноземними мовами, в тому числі здібність використовувати понятійний апарат і лексику базових та суміжних наук й галузей, володіння комунікативною технікою та технологією, знання основ патентоведення, авторського права, правової сфери трудових відносин, ділової етики професійного спілкування та керування колективом, вміння їх використовувати при оптимальному сполученні демократичності та авторитаризму, вести дискусію, мотивувати та захищати власні рішення на основі вміння артикуляції - вербального, образного або іншого виразу сутнісного змісту у формі або виді, який адекватно сприймається у професійному середовищі референтною групою.

4. **Володіння методами техніко-економічного, екологічно-орієнтованого аналізу виробництва** з ціллю його раціоналізації й гуманізації.

5. **Креативна підготовленість:** здібність до пошуку нових підходів до рішення відомих або принципово нових завдань як у професійній сфері, так і в суміжних областях.

6. **Усвідомлене позитивне ставлення до інженерної діяльності** як роду занять, зокрема, у рамках конкретної інженерної спеціальності, потреба, намагання та готовність до професійної досконалості, корпоративна самоідентифікація й позиціонування [3, 31-32]

У вітчизняній науці проблемами компетентності й професійної компетентності опікуються О.Овчарук, О.Пометун, О.Локшина(розроблення та впровадження компетентнісного підходу в зарубіжних країнах), С.Гончаренко, Н.Ничкало, І.Гушлєвська, І.Чемерис (визначення поняття компетентності) А.Михайличенко, В.Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності), О.Чуракова (професійна ком-

петентність соціального працівника), Т.Каменчук, М.Ярмистий (професійна компетентність державного службовця), О.Савченко, С.Трубачева, Л.Паращенко (компетентнісний підхід в освітньому процесі), Н.Креденець (професійна компетентність: історико-педагогічний аналіз), Н.Баловсяк (інформаційна компетентність фахівця), Т.Григорчук (професійна компетентність фахівців-маркетологів), А. Тупчій (професійна компетентність фахівців з бухгалтерського обліку).

Вітчизняні вчені по-різному тлумачать поняття професійної компетентності. Заслуговує на увагу визначення професійної компетентності, запропоноване у словнику за редакцією академіка Н.Ничкало: "професійна компетентність- сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію" [9, 78]

Професійна компетентність фахівця зовнішньоекономічного профілю забезпечується сформованістю її структурних компонентів. Ми визначаємо такі структурні компоненти професійної компетентності фахівця зовнішньоекономічного профілю: **мотиваційно-вольовий, функціональний, інформаційний, комунікативний й рефлексивний.**

Розкриємо кожний компонент з точки зору особливостей професійної діяльності фахівця зовнішньоекономічного профілю, більш детальноше.

Мотиваційно-вольовий містить погляди, уявлення, мотиви, цілі, потреби, ціннісні настанови актуалізації у професійній компетентності, особисту відповідальність за результати діяльності; стимулює творчу прояву особистості в професійній компетентності; передбачає наявність інтересу до професії економіста-міжнародника. Відомий британський психолог Дж.Равен надає особливої уваги саме мотиваційному компоненту професійної компетентності, визначаючи внутрішню мотивацію особистості [10, 280].

На нашу думку, до професійно-важливих якостей фахівця зовнішньоекономічного профілю належать вміння домагатися власної цілі, мобілізувати енергію, володіти даром переконання, мати лідерські здібності, бути наполегливим, ініціативним, енергійним, рішучим, амбіційним, цілеспрямованим. Всі ці

якості нерозривно пов'язані із волею людини.

Функціональний компонент містить здібність застосовувати отримані знання на практиці при вирішенні певних професійних завдань, знаходити та обґрунтовувати вибір економічно вигідного рішення у проблемних ситуаціях. Ми вважаємо, що фахівець зовнішньоекономічного профілю повинен оволодіти не лише теоретичними знаннями і практичними уміннями у межах профільних дисциплін. Важливу роль у процесі підготовки економіста-міжнародника також відіграють непрофільні дисципліни (соціально-гуманітарні, природознавчі тощо), інтегративні курси.

Комунікативний компонент містить вміння зрозуміло та чітко висловлювати думки, міркування, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, встановлювати міжособисті зв'язки, обирати оптимальний стиль спілкування у різних бізнес-ситуаціях, організовувати та підтримувати діалог. Крім того, компетентний економіст-міжнародник повинен володіти діловим етикетом, культурою мови.

Професійна діяльність фахівців з міжнародної економіки здійснюється в іншомовному середовищі в умовах чужої культури. В цьому контексті пріоритетним компонентом професійної підготовки фахівців зовнішньоекономічної діяльності стає формування у них іншомовної комунікативної професійної компетентності. Іншомовна комунікативна професійна компетентність визначає здібність та готовність суб'єкту професійної діяльності до здійснення професійного спілкування на іноземній мові. Вона передбачає сформованість комунікативних умінь в чотирьох головних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, мовленні, письмі), наявності мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) та навичок їх використання.

Вважаємо, що критеріями сформованості іншомовної комунікативної компетентності є :

- інтерес до вивчення іноземної мови, прагнення підтримувати високий рівень власної іншомовної комунікативної компетентності;
- вільне володіння іноземною мовою;
- сприйняття іноземної мови на слух, розуміння та вірний переклад тексту;
- здатність виявляти та виправляти власні помилки.

Інформаційний компонент містить вміння фахівця орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різними джерелами інформації, самостійно обробляти інформацію, приймати рішення у непередбачених ситуаціях з використанням технологічних засобів. С.Тришина визначає інформаційну компетентність як "інтегративну якість особистості, яка є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформування, генерування інформації-в особливий тип предметно-специфічних знань, які дозволяють вироблювати, приймати, прогнозувати та реалізовувати оптимальні рішення у різноманітних сферах діяльності" [11, 1]. Інформаційна компетентність є основним компонентом інформаційної культури, яка в свою чергу належить до загальної культури особистості.

Рефлексивний компонент виявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, оцінювати особисті досягнення; сформованість таких якостей як креативність, ініціативність, впевненість у власних силах, мобільність. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень, розвитку рефлексивних здібностей, прогнозування результатів діяльності.

Виокремлення рефлексивного компоненту є дуже важливим, оскільки цей компонент визначає рівень розвитку самооцінки, розуміння власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї діяльності, самореалізації в процесі професійної діяльності. Отже, рефлексивні здібності необхідні для переходу на більш високий професійний рівень компетентності. На нашу думку, для формування рефлексивного компоненту необхідним є збільшення частки практичних занять в навчальному процесі.

Враховуючи все вищезазначене, професійну компетентність фахівця зовнішньоекономічного профілю можна представити як якісну інтегративну характеристику особистості спеціаліста, що включає сукупність управлінських, економічних, політичних, юридичних, етичних, соціально-психологічних знань та вмінь професійного економіста-міжнародника, а також когнітивну та креативну підготовленість, творче мислення, готовність іти на ризик та брати на себе відповідальність, усвідомлене позитивне ставлення до зовнішньоекономічної діяльності,

уміння передбачати результати своєї діяльності, критично оцінювати їх наслідки, вміло володіти інноваційними управлінськими технологіями в умовах ринкових відносин.

Ми вважаємо, що формування професійної компетентності майбутнього фахівця, тобто розвиток особистості у процесі професійної освіти здійснюється через зміст освіти, який охоплює не тільки перелік навчальних предметів, але й професійні навички та вміння, які формуються в процесі оволодіння предметами, а також через активну позицію студента у соціальному, політичному та культурному житті власного закладу. Всі ці чинники формують та розвивають особистість майбутнього фахівця таким чином, щоб вона володіла засобами професійного саморозвитку, самовдосконалення та реалізовувала власний творчий потенціал.

Російський науковець Н.Овсейчик визначає формування професійної компетентності як "розвиток професійної спрямованості, соціально значущих та професійно важливих якостей та їх інтеграцію; готовність до постійного професійного зросту, пошук оптимальних засобів якісного та творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних якостей людини" [8, 2]. Таким чином, формування професійної компетентності майбутнього фахівця зовнішньоекономічного профілю потребує інтегративного підходу та реалізується під час навчально-виховного процесу. Розвиток професійної компетентності економіста-міжнародника передбачає використання в навчальному процесі активних форм навчання, оптимізацію фундаментальної та практичної підготовки.

Головними умовами розвитку професійної компетентності студентів є:

1. **Організаційно-управлінські** (навчальний план факультету, семестрові графіки, складання розкладу, визначення критеріїв рівня компетентності, матеріально-технічне забезпечення навчального процесу).

2. **Учбово-методичні** (відбір змісту занять, інтеграція різних курсів, виділення провідних ідей).

3. **Технологічні** (контрольно-оціночні, організація активних форм навчання, визначення груп вмінь, які входять в компетентність, використання інноваційних технологій).

4. Психолого-педагогічні (здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання мотивації навчання, визначення критеріїв компетентності, рефлексивно-оцінюючий етап кожного заняття).

Таким чином, аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що оволодіння професійною компетентністю фахівцем зовнішньоекономічного профілю - одна із головних та найважливіших умов досягнення професіоналізму в сфері міжнародної економіки. У зв'язку з цим, формування професійної компетентності майбутніх фахівців є однією із головних задач навчального закладу реалізація якого потребує інтегративного підходу. Для подальшого дослідження з цієї проблеми вважаємо за доцільне вивчення моделі сучасного фахівця зовнішньоекономічного профілю у Німеччині.

Література:

1. Алексеев М.В. Ключевые компетенции в педагогической литературе// Педагогические технологии. - 2006. - № 3. - С.3-18.
2. Булавенко О.А. Сущностные характеристики профессиональной компетентности // Образовательные технологии. - 2005. - № 2 - С.17-22.
3. Дорофеев Профессиональная компетентность как показатель качества образования//Высшее образование в России.- 2005. -№ 4. - С. 30-33.
4. Зимняя И.А. . Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. - // Труды методологического семинара "Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы". - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. - с. 3-20.
5. Зимняя И.А.Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека// Интернет-журнал "Эйдос". - 2006. - 4 мая. - 9 с. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.html>.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Монографія /О.Овчарук, О.Пометун, О.Локшина. - К.: КІС, 2004. - 111с.
7. Метаева В.А. Рефлексия как метакомпетентность// Педаго-